

Išvydus knygos lentynoje Jolitos Mulevičiūtės monografiją ir perskaičius jos pavadinimą, išsyk knieti atsiversti turinį. Rūpi įsitikinti, kaip šios naujos knygos autorė aiškina problemą, dėl kurios visą XX a. laužė galvas Lietuvos menininkai bei menotyrininkai. Kita vertus, smalsumas persipina su nuostaba bei pagarpa: reikėjo nemenkos drąsos pasirinkti temą, kaip jokia kita apaugusių stereotipais, nusistovėjusiomis tiesomis, įspraustą į tvirtas dailėtyros klišes.

Tačiau vos paėmus knygą į rankas ir pradėjus sklaidyti jos puslapius pavadinimo sukeltas lengvas įtarumo šešėlis ima tirpti. Užtenka permesti akimis turinį bei iliustracijas, kad paaiškėtų, jog J. Mulevičiūtė pina pasakojimo giją iš visų dėmenų, be kurių nesuvokiamas ir nepaaiškinamas nei atskirų kūrinių atsiradimas, nei estetinių pažiūrų ar meninių principų plėtotė, jų pobūdis, nei dailininkų kūrybinės biografijos vingiai. Dailėtyrininkė kalba apie to meto visuomenę, kitaip tariant, realius ar potencialius parodų žiūrovus, dailės vertintojus, jos mylėtojus. Ji kalba apie dailininkus, jų mentalitetą, socialinį statusą, pažiūras. Taigi trečią ir šiuo atveju svarbiausią dėmenį – pačią dailę – analizuoja dailės gerbėjo ir dailės kūrėjo santykių įtampos kontekste. J. Mulevičiūtės knygoje bene pirmąsyk ne vien klausama, ką reiškė dailė tarpukario gyvenime, kiek ji buvo reikalinga, kaip suprantama, bet ir išsamiai bei argumentuotai atsakoma. Tam tikslui knygos autorė pasitelkė gausybę faktinės medžiagos, nuo amžininkų liudijimų bei to meto spaudos citatų iki statistinių duomenų. Tačiau faktografijos gausa neslegia. Tvirta ir lanksti probleminė ašis rikiuoja medžiagą į dinamišką, įtemptą pasakojimą. Prieš mūsų akis skleidžiasi turtinga, įvairi tarpukario meninio gyvenimo panorama, kurios fone ne tik naujai suskamba pažįstamos frazės ar vardai, išryškėja netikėti daugyktų matytų kūrinių bruožai. Skaitytojo akivaizdoje iškyla tuometiniai dailės parodų žiūrovai, negausus dailės mylėtojų būrelis, dvaruose bei miestiečių butuose sukaupti dailės rinkiniai, parodos, pradedant žemės ūkio ir pramonės dirbinių ekspozicijomis, kuriose svarbi vieta teko dailiesiems amatams, ar rankdarbių parodėlėmis, dažnai visiškai tenkinusiomis žiūrovų estetineis reikmes, ir baigiant solidžiomis vietinės bei užsienio dailės manifestacijomis Vytauto Didžiojo muziejaus rūmuose. J. Mulevičiūtė plačiai praskleidė uždangą, iki šiol slėpusią šiuolaikinio skaitytojo vaizduotę bene labiausiai dirginančią menininkų gyvenimo dalį: ji rašo apie pasilinksminimus, su-

eigas, kavinėse praleistas valandas, garsiąsias laikinosios sostinės sales. Taip purenama dirva pagrindiniam – dailės modernėjimo klausimui aptarti.

Lietuvos tarpukario dailės plėtotė tarp dviejų įtampos polių – modernizmo ir naujojo tradicionalizmo – parodyta tiesiog meistriškai. Na o skyriai, kuriuose atskleistas naujojo tradicionalizmo pobūdis, jo raiška liudija puikią autorės orientaciją tarpukario vakarietiško dailės gyvenimo realijų sukury, jos pažintį su naujaisiais užsienio autorių tyrinėjimais ir kartu J. Mulevičiūtės monografijos savalaikiškumą pasauliniame dailėtyros kontekste. Išskleidusi modernizmo ir naujojo tradicionalizmo koliziją, autorė atsidūrė prieš tradicijos problemą, mūsų dailėtyroje iki šiol pirmiausia sietą su tautiškumo raiškos paieškomis. Šis sudėtingas klausimas suvoktas ir pateiktas kaip tapatumo problema, įkvėpusi ne vien liaudies meno studijas, bet taip pat maitinusi Vilniaus temos aktualumą, skatinusi svyravimus tarp Šiaurės ir Pietų, tarp Rytų bei Vakarų. Pasinėjusi į tarpukario realijas, atmosferą, autorė nesunkiai parodo, kad susidomėjimas liaudies menu, jo aktualizavimas rėmėsi ne prarasto gyvenimo būdo nostalgija, kaip 8-ajame dešimtmetyje, bet siejosi su nacionalizmo epochos ideologija, su tokia tradicijos samprata, kuri formavo prancūzų neoklasicizmą, savo ruožtu paveikusi ir Lietuvos dailininkų kūrybą.

J. Mulevičiūtės monografija, be jokios abejonės, pravers įvairių meno sričių tyrinėtojams, ji pateikia kitokį – išsamesnį, gyvesnį, tarpukario dailės vaizdą nei iki šiol turėtasis. Galbūt kai kurie autorės postulatai, aptarti įžanginėje dalyje nustatant takoskyrą tarp ją dominančių klausimo aspektų ir anksčiau susiklosčiusių interpretacijų, sukels diskusijų. Kelioms dailės tyrinėtojų kartoms aksioma buvo Lietuvos dailininkų valstietiškos kilmės teorija ar 3–4-ojo dešimtmečių kartų priešprieša. J. Mulevičiūtė koreguoja abi šias versijas. Pirmąją paneigia paprasčiausiai nurodydama vyresnės ir jaunesnės kartos dailės kūrėjų gimimo vietas bei tėvų profesiją. Kontrargumentai antrajai kaupiasi skaitant puslapį po puslapio, atskleidžiančius, kaip būtent 3-jojo dešimtmečio diskusijos, dailininkų laikysena formavo tą terpę, kurioje skleidėsi modernistinės nuostatos, kaip 4-ajame dešimtmetyje tos nuostatos prarado aktualumą ir tą nedidelę erdvę, kurioje būtų galėjusios įsitvirtinti.

Autorė savo knygą skyrė ne vien specialistams, bet taip pat plačiajam skaitytojų ratui. Neabejotina, kad ji turi puikią pasakotojos dovaną: tekstas dina-

miškas, kalba gyva, vaizdi. Gal kai kada perdaug mėgaujamasi sultinga metafora, pernelyg utriruojamas koks nors personažas, situacija. Tačiau tai smulkmenos, ypač, kad skaitytoją, nepratusį prie panašaus mokslinių veikalų stiliaus, tokios literatūrinės priemonės traukia. Būtų puiku, jei jos padėtų padidinti skaičių žmonių, pajutusių nostalgiją tarpukario Lietuvos kultūros gyvenimui, gal net panūdusių giliau pažinti to meto dailę.

Be abejo, knygos pristatymas nebūtų išsamus, nepaminėjus iliustracinės medžiagos, kurią reikėjo kruopščiai parinkti (autorei talkino fotografas Arūnas Baltėnas) ir deramai pateikti (tai knygos dailininkės ir maketuotojos Mildos Kairaitienės sugebėjimai).

J. Mulevičiūtė priartino tarpukario Lietuvos laikus su daugybe to meto dramos veikėjų, su jų viltimis, idealizmu, skepsiu, naivumu, prietarais. Tai tikro istoriko, aistringo ir įžvalgaus tyrinėtojo veikalas, darantis garbę tiek mūsų dailės istorijos mokslui, tiek

Lietuvos humanitarų studijoms apskritai. Kilus minčiai, kad J. Mulevičiūtės monografiją būtų galima siūlyti kokioms nors premijoms ar apdovanojimams, ženklinantiems iškiliausius mūsų kultūros laimėjimus, braunasi abejonės humanitarų bendrija. Ar pavyktų įrodyti, jog ši palyginti nedidelė, regimai lengvu stiliumi parašyta knyga yra fundamentalus mokslinis veikalas, argumentuotai pateikęs naują koncepciją? Ar nepasirodys ekspertams bei komisijoms, kad mintys dėstomos pernelyg eseistiškai? Ar nebus pasakyta, kad užsižaista meninio gyvenimo marginalijomis? Galėtų taip atsitikti, nes mūsų supratimas apie akademines studijas vis dar labai griežtas ir monumentalus. Tai suprantama, nes labai sunku patraukliai bei gyvai rašyti apie sudėtingus dalykus. Plačiajam skaitytojų ratui prieinamos ir suprantamos mokslinės studijos yra retenybė net pasaulio mastu. Įdomu, ar sugebėsime įvertinti šį retą paukštį, pasirodžiusį mūsų padangėje?

Giedrė Jankevičiūtė

Kultūros ir meno institutas